

ASPECTES SANITARIS DE LA VILA DE BERGA (1569-1760)

LLUÍS GUERRERO I SALA

Volum I

TESI DOCTORAL
UNIVERSITAT DE BARCELONA
DIVISIÓ DE CIÈNCIES DE LA SALUT
DEPARTAMENT DE SALUT PÚBLICA
UNITAT D'HISTÒRIA DE LA MEDICINA
DIRECTOR: PROF. JACINT CORBELLA I CORBELLA

*A la meva esposa Victòria,
pel seu sacrifici, tolerància i comprensió.*

SUMARI

VOLUM I

AGRAÏMENTS	9
PRESENTACIÓ	11
CAPÍTOL 1. INTRODUCCIÓ	14
1.1. Berga, entorn geogràfic, medi físic	15
1.1.1. El Berguedà	15
1.1.2. Berga	16
1.2. Història de Berga des dels orígens fins a la creació del Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona	22
1.2.1. La Prehistòria	22
1.2.2. El Món Antic	25
1.2.3. L'Edat Mitjana	27
1.2.4. L'Edat Moderna	31
1.3. Població antiga de Berga: censos i fogatges	36
1.3.1. El fogatge de 1370	36
1.3.2. El fogatge de 1497	36
1.3.3. El fogatge de 1553	37
1.3.4. El cens de 1719	38
1.3.5. El " <i>Libro del Catastro</i> " de 1741 a 1742	38
1.3.6. El cens del comte de Floridablanca (1787)	39
1.4. Estructura i entorn urbà de Berga	40
1.4.1. La vila antiga de Berga	40
1.4.2. Plànols i gravats antics de Berga	41
1.4.3. Antiguitat i modernitat en la Berga d'avui	43
1.5. La societat berguedana del XVI, XVII i XVIII	44

CAPÍTOL 2. OBJECTIUS I INTENCIÓ DE LA TESI	51
2.1. Objectius prioritari	52
2.1.1. Personal sanitari	52
2.1.2. Mort violenta	53
2.1.3. Gestió de cadàvers	53
2.1.4. Història de Berga	53
2.1.5. Contribució a la comunitat	53
2.2. Objectius secundaris	54
2.2.1. Natalitat	54
2.2.2. Nupcialitat	54
2.2.3. Mortalitat	54
2.2.4. Annexos	55
 CAPÍTOL 3. ESTAT DE LA QÜESTIÓ	 56
3.1. Bibliografia històrica general sobre Berga	57
3.2. Bibliografia que recull alguns temes objecte de la tesi	61
3.3. Historiadors de Berga	68
3.4. Comparances amb estudis similars d'altres llocs de Catalunya	75
 CAPÍTOL 4. MATERIAL I MÈTODE	 81
4.1. Material	82
4.1.1. Els llibres sacramentals de la parròquia de Berga	85
4.1.1.1. Baptismes	85
4.1.1.2. Matrimonis	91
4.1.1.3. Defuncions	93
4.2. Mètode	95
4.2.1. Estudi dels documents	96
4.2.2. Elaboració de fitxes informàtiques	96
4.2.3. Processament de dades	97
4.2.4. Resultats	97
4.2.5. Interpretació de les dades	98
4.2.6. Comprovacions amb visió arqueològica	98
4.2.7. Material informàtic	99

CAPÍTOL 5. RESULTATS	103
5.1. Dades de salut dels llibres parroquials	106
5.2. Els sanitaris de Berga als segles XVI, XVII i XVIII	107
• Adroguers	110
• Apotecaris	126
• Barbers	144
• Candelers	147
• Cirurgians	152
• Hospitalers	187
• Llevadores	189
• Manescals	191
• Metges	193
5.3. Naixements	221
5.3.1. Els bateigs de necessitat	225
5.3.2. Els embarassos múltiples	229
5.3.3. Els infants abandonats	235
5.3.4. Hermafroditisme	239
5.4. Matrimonis	240
5.5. La mortalitat	244
5.5.1. Les edats de defunció	244
5.5.2. Morts medicolegals	246
5.5.2.1. Morts violentes	246
5.5.2.2. Morts sospitoses	263
5.5.2.3. Morts dubtoses	270
5.5.3. Morts naturals documentades	277
5.5.3.1. Morts naturals	277
5.5.3.2. Morts per malaltia i trastorns de la salut	283
5.5.3.3. Morts relacionades amb el part	289
5.5.3.4. Morts a l'hospital	292
5.5.3.5. Morts en pobresa	305
5.5.4. Gestió dels morts	306
5.5.4.1. Interval funerari	307
5.5.4.2. Trasllats de cadàvers	310
5.5.4.3. Distribució en els cementiris	313
5.5.4.4. Ús dels vasos sepulcral	329

CAPÍTOL 6. DISCUSSIÓ	336
6.1. Personal sanitari	339
6.1.1. Presència sanitària	342
6.1.2. Biografies	356
6.1.3. Genealogies	388
6.1.4. Les relacions de parentiu entre sanitis	429
6.1.4.1. Les famílies	431
6.1.5. Els manescals	446
6.2. Naixements	449
6.2.1. Els parts múltiples	453
6.2.2. Els bateigs de necessitat	457
6.2.3. Els fills il·legítims	459
6.2.4. Un cas d'hermafroditisme	462
6.3. Nupcialitat	463
6.4. Evolució de la mortalitat	469
6.4.1. Les edats de defunció	484
6.4.2. Les causes de mortalitat	486
6.4.2.1. Morts medicolegals	487
6.4.2.2. Morts naturals documentades	496
6.4.2.3. Activitat de l'hospital	499
6.4.2.3.1. Morts a l'hospital	502
6.4.3. Morts en pobresa	504
6.4.4. Mortalitat familiar epidèmica	507
6.5. Gestió de la mort	529
6.5.1. Interval funerari	529
6.5.2. Trasllat de cadàvers en temps d'epidèmia	535
6.5.3. Els cementiris de Berga a l'Edat Moderna: una opció funerària	537
6.5.4. Els vasos sepulcrales	545
CAPÍTOL 7. RESUM	558
CAPÍTOL 8. CONCLUSIONS	580

Capítol 9. BIBLIOGRAFIA	588
9.1. Fonts documentals	589
9.2. Bibliografia.....	590
9.3. Notes	600

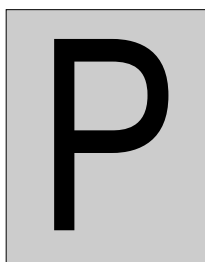
VOLUM II

CAPÍTOL 10. RECULL DE DADES D'INTERÈS SANITARI	610
10.1. Naixements	612
10.2. Matrimonis.....	697
10.3. Òbits	741
CAPÍTOL 11. RESUM DE DADES	820
11.1. Segle XVI	822
11.2. Segle XVII	832
11.3. Segle XVIII	884
CAPÍTOL 12. ANNEXOS	932
12.1. Personatges de relleu i composició de la societat berguedana dels segles XVI, XVII i XVIII.....	934
12.1.1. El poder	935
12.1.2. Posició social	938
12.1.3. Les ocupacions a la Berga Moderna	948
12.1.4. Els ferrers	975
12.1.5. Els renoms	980
12.2. Dipositaris de testaments.....	985

12.3. Testadors	992
12.4. Estat civil a partir dels llibres d'òbits	997
12.5. Òbits en pobresa	1.002
12.6. Vasos sepulcral. L'exemple de Santpedor	1.007
12.7. L'epidèmia de febres malignes de l'any 1735	1.013
12.8. Berga i la Revolució Francesa	1.028
12.9. Notícia del Col·legi de cirurgians, confiters i cerers de la vila de Berga de l'any 1744	1.031
12.10. Immigració occitana	1.036
12.11. Iconografia	1.040
12.11.1. Fotografies	1.041
12.11.2. Plànols i gravats	1.112

AGRAÏMENTS

roablement per a mi aquest és l'apartat més difícil d'aquesta tesi doctoral, perquè són tantes les persones a les quals, en major o menor grau, he d'agrair la seva intervenció, que temo no ser just per omissió o per no donar prou èmfasi al suport i ajut que he rebut d'ells. Ho faré sense ordre protocol·lari; en tot cas, l'agraïment és un sentiment i no cal sotmetre'l a protocol.

En primer lloc vull agrair el recolzament de la meva família, de la meva esposa Victòria i dels nostres fills Alba i Guillem. La seva comprensió i ànims han estat decisius per treure forces per poder treballar després d'extenuants jornades d'exercici de la medicina assistencial. Igualment, hi ha hagut altres membres de la meva família que han comprès la meva absència quan aquesta no era indispensable.

Tinc un record especial pel Dr. Josep M. Calbet i Camarasa, el qual l'any 1999 em va *ordenar* que m'inscrivís en els cursos de Doctorat en Medicina de la Universitat de Barcelona, el termini de matrícula dels quals acabava just l'endemà. Vaig obeir i vaig córrer. Gràcies.

Agraeixo al personal administratiu del Departament de Salut Pública de la Facultat de Medicina, les Sres. Agustina i Dolors i el senyor Josep Ramon, totes les facilitats que m'han donat.

Tinc un gran deute d'agraïment envers les persones que admiro i aprecio i que m'han empès a acabar els cursos de doctorat i fer la tesi, entre elles, el Dr. Jacint Corbella i Corbella, la Dra. Edelmira Domènech i Llaberia, el Dr. Josep M. Massons i Esplugas, el Dr. Manuel Escudé i Aixelà, el mateix Dr. Josep M. Calbet i Camarasa, el Dr. Víctor Marí i Balcells i, en general, tots els consocis de la Societat Catalana d'Història de la Medicina de l'Acadèmia de Ciències Mèdiques i de la Salut.

També vull expressar el meu agraïment a diversos membres de la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya -entre els quals alguns dels que ja he citat- i al Dr. Francesc Domènech i Torner, al Dr. Manuel Camps Surroca i al seu pare, el Dr. Manuel Camps i Clemente, entre altres.

També agraeixo la comprensió i ànims dels membres de la Junta Comarcal del Bages del Col·legi Oficial de Metges de Barcelona, de la Filial del Bages de l'Acadèmia de Ciències Mèdiques i de la Salut, i de la Junta de l'Arxiu Històric de les Ciències de la Salut '*Simeó Selga i Ubach*'.

Dono les gràcies molt especialment a mossèn Enric Bartrina i Corominas, director de l'Arxiu Diocesà de Solsona, per totes les facilitats que m'ha donat, i pel seu guiatge en temes de documentació. També al Sr. Joan Serra, president del Consell Comarcal del Solsonès, al gerent d'aquest organisme, Sr. Jaume Fruitós, i a l'arxiver de l'Arxiu Històric Comarcal de Solsona, Sr. Quevedo.

Vull expressar igualment el meu agraïment al Sr. Xavier Pedrals, arxiver de l'Arxiu Històric Comarcal de Berga, que també m'ha donat accés a alguns documents i material bibliogràfic.

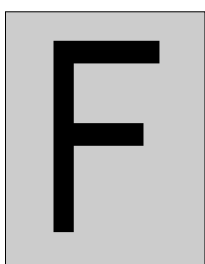
El més profund agraïment el dec a Joan Pujol i Ros, per la seva gran col·laboració; a Josep Carreras i Balaguer, per les seves orientacions, documentació i suport; a Miquel Àngel Estévez, per la seva correcció lingüística; a M. Àngels Simon, pels encàrrecs que ha resolt i a Lluís Barrera i Augé, pel seu esforç en la reprografia.

L'agraïment més sincer el dec al meu director de tesi, el professor Jacint Corbella i Corbella, un gran mestre de la Història de la Medicina Catalana que ha tingut la paciència de guiar-me al llarg de tot el procés de recerca i elaboració d'aquesta tesi. També al meu tutor, el professor Manuel M. Escudé i Aixelà, que m'ha assessorat sempre que m'ha convingut.

Molts altres han contribuït a la tesi de forma anònima en aspectes parcials i són igualment objecte del meu record.

A tots plegats els agraeixo de tot cor que m'hagin acompanyat i ajudat en aquest estudi. Si he oblidat algú cal atribuir-ho al meu funcionalisme neuronal, però no a la manca de reconeixement del meu deute de gratitud.

PRESENTACIÓ

a molt temps vaig viure quatre anys a Berga, i vaig aprendre a estimar aquella amable vila del Prepirineu i el seu ric patrimoni cultural. Fa també molts anys, cap a trenta, que col·laboro a incrementar aquest patrimoni mitjançant els materials que aporten les excavacions arqueològiques en què participo, fetes sota els auspicis del Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya. També faig activitat assistencial a Berga en la meva especialitat d'Angiologia i Cirurgia Vasculat.

Tinc, doncs, vincles afectius, professionals i culturals amb la ciutat de Berga, que han propiciat que a l'hora d'haver de fer una tesi doctoral pensés en ella com a primera i única opció.

Sàviament aconsellat, vaig decidir fer una tesi sobre els aspectes sanitaris de la vila de Berga al llarg de l'Edat Moderna, i més concretament des de l'origen dels registres eclesiàstics sacramentals, l'any 1569, fins a les acaballes de l'any 1760, any aquest en què Pere Virgili creà el Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona. Un espai de temps de quasi 191 anys –gairebé dos segles–, suficient per a poder investigar sobre una època i un indret sobre els quals s'ha escrit ben poca cosa.

La historiografia de Berga és pobra i no s'hi han esmerçat prou esforços ni des del punt de vista acadèmic ni des del punt de vista social. Resulta sorprenent que ara, sense l'escassetat d'historiadors que ha caracteritzat el passat proper i llunyà, no s'hagi aconseguit fer una història de Berga com cal. Fóra fàcil coordinar un equip d'historiadors per fer-ne una història miscel·lània que abracés des de la Prehistòria fins a l'actualitat.

El meu estudi s'ha basat en el buidatge dels llibres de l'Arxiu Diocesà de Solsona corresponents a la parròquia de Santa Eulàlia de Berga, i n'ha resultat tota una exposició coherent d'informació sobre la societat de la Berga moderna.

Els llibres parroquials solen ser una font abundosa d'aspectes sanitaris de les poblacions. El concili de Trento, en la seva sessió número 24 -de l'11 de novembre de 1553- va fer obligatoris els llibres sacramentals. Aquesta obligatorietat va ser reblada després mitjançant les instruccions de la Reial Cèdula de 12 de juliol de 1564 sobre

"*Execucion y cumplimiento, conservacion y defensa de lo ordenado en el Santo Concilio de Trento*". A partir d'aquell moment foren obligatòries la tinença i la posada al dia dels llibres sacramentals, cosa que Berga també va fer.

Els llibres sacramentals de Berga tenen un grau de conservació molt variable; alguns desenquadrats, amb els plecs solts i amb full ratats i tacats, i d'altres, ben relligats i íntegres. Com la major part de manuscrits d'aquesta època, no presenten gaire dificultat de lectura, llevat d'algunes pàgines on la tinta d'una cara ha travessat a l'altra, tot superposant-se al seu text.

He procurat treure totes les dades que s'acostumen a obtenir en les tesis d'*Aspectes sanitaris* en els diferents capítols de natalitat, de nupcialitat i de mortalitat, però no he dedicat al conjunt unes proporcions d'atenció semblants: es tracta d'una tesi asimètrica, en que pretenc que hi prevalguin els temes de l'entorn de la mort -alguns d'ells inèdits- i que constitueixen una aportació a la investigació.

La tesi, en conjunt, precisa una contextualització en el marc historiogràfic general de Berga i del Berguedà, atès que, com he dit, no disposem de cap estudi històric global sobre Berga i els seus encontorns.

Els diferents capítols del meu estudi es desgranen seguint l'arquitectura característica d'aquests treballs, però no la respecta totalment ja que intento cercar-hi un espai per a la creativitat i la innovació.

Començo l'estudi amb una introducció que ens situa en el medi físic i natural de Berga, la seva prehistòria i història, l'evolució del seu casc urbà i també de la seva població i estructura social.

Després de descriure els objectius de la tesi i l'estat actual de la qüestió exposo el material a partir del qual faig la recerca i el mètode que he seguit.

Després faig un llarg capítol de *Resultats*, on incloc totes les sèries lineals o discontinües, sobretot quantitatives, i enumero el personal sanitari i també tots els naixements, matrimonis i òbits per períodes de vint-i-cinc anys, de deu, anuals i fins i tot, en alguns apartats, mensuals. Hi quantifico la natalitat general: els parts múltiples, els baptismes de necessitat, els fills venturers; la nupcialitat general; la mortalitat general: la mort violenta, la sobtada, la dubtosa, la natural, la causada per malaltia, la mort relacionada amb els parts, la mort a l'hospital, la mort de soldats, i la mort en pobresa. També hi figuren les dades que anomeno de gestió de la mort, amb l'interval funerari, les dades sobre trasllats de cossos, i els enterraments en cementiris i en vasos.

Tot seguit, en el capítol de *Discussió*, detallo aspectes sobre la presència de sanitaris, les seves biografies, genealogies i relacions de parentiu. Després faig l'anàlisi

de tots aquells aspectes que ja he esmentat a *Resultats*, referents als naixements, als matrimonis, a les defuncions, i a la gestió de la mort.

A continuació exposo el resum de la tesi, les seves conclusions, bibliografia i índex. Per acabar el treball, hi ha un capítol miscel·lani d'*Annexos*, apartats en relació amb la recerca i la història de Berga -que cal difondre per col·laborar al coneixement d'aquesta època-. Hom hi trobarà els noms dels qui exercien el poder, les ocupacions professionals i no professionals dels ciutadans, la possible relació entre manescals i ferrers, els renoms de la gent, els qui eren dipositaris de testaments i els mateixos testadors, l'estat civil de les persones mortes en pobresa, la comparació entre els vasos sepulcrales de Santa Eulàlia de Berga i els de Sant Pere de Santpedor, la descripció documental de les febres malignes de 1735, la relació de Berga amb la cronològicament posterior Revolució Francesa, el document sol·licitant la creació del *Col·legi de cirurgians, adroguers i cerers de la vila de Berga*, la immigració occitana, els plànols antics que hem consultat, i les fotos antigues i modernes relacionades amb els espais i l'entorn de la tesi.

Els textos que esmento gairebé sempre són escrits en català, i els cito respectant-ne sempre la grafia original, entenedora, que afegeix un cert valor filològic al conjunt.

A banda de tot això, cal advertir que al llarg del buidatge dels documents he trobat molta documentació col·lateral als objectius de la tesi i que, a més, aporta dades per a la història general de Berga, l'assignatura pendent que ja he esmentat.

Aquesta tesi també serveix com a punt de referència per a una visió arqueològica de la ciutat de Berga. He procurat anar a visitar tots i cadascun dels escenaris esmentats en els registres dels llibres parroquials. Cal dir que la població no ha estat gens respectuosa amb el seu patrimoni. Encara resten parts de monuments que caldria conservar, restaurar, dignificar i difondre. Visitant la ciutat podem traçar i seguir una ruta del barroc, tant pel que fa a construccions civils, com militars i eclesiàstiques. La meua tesi també vol ser un revulsiu perquè Berga posi en valor el patrimoni de l'Edat Moderna que li ha estat llegat pels seus avantpassats. He retratat una part d'aquest patrimoni i en poso les fotografies actuals a disposició dels estudiosos.

La canalització de tot aquest cabal de recerca a través del Departament de Salut Pública de la Facultat de Medicina del la Universitat de Barcelona, i el treball sota la direcció del professor Jacint Corbella i la tutela del també professor Manuel Escudé, m'han facilitat molt les coses i m'han donat seguretat quan la situació ho requeria. Els ho agraeixo.